

MUSTABID TUZUMINING QATAG`ON SIYOSATI VA UNING OQIBATLARI

Axmedova Marg`uba

Andijon pedagogika kolleji direktori Tarix fani o`qituvchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada mustabid tuzumining qatag`on siyosati haqida, uning oqibatlari haqida, Stalincha ma`muriy-buyruqbozlik tizimi ko`zga ko`rinarli va ko`zga ko`rinmas ming xil qizil iplar bilan O`zbekistonni o`z domiga kiritib, uning amaldagi rasmiy mustaqilligini ham yo`qqa chiqarganligi haqida so`z boradi.*

Kalit so`zlar: *mustabid, qatag`on, siyosat, mustaqillik, hatti-harakat, g`oya, yakka hokimlik, davlat boshqaruvi.*

XX asr 20-yillarining yarmiga kelib sovetlar mamlakatining hokimiyat boshqaruv idora tizimida ham keskin o`zgarish hollari yuz berdi. Stalin asta-sekinlik bilan o`zining yakka hokimligini butun choralar bilan qaror toptirish harakatida bo`ldi. 20-yillar oxirlarida Stalin tomonidan yangi nazariy qarash sifatida ilgari surilgan «Sotsializm mustakamlanib borgan sari sinfiy dushman qarshiligi ham shunchalik kuchayib boradi» degan g`oya qonuniy hatti-harakatlarning avj olishiga olib keldi. Stalin va uning atrofdagilari mamlakat va partiya hayotiga oid har bir masalada o`z irodasi, hukmini boshqalarga majbur yetib har qanday muolifatchi qarashlarni, ularning tashuvchilarini mahv yetib bordilar. Su tariqa, mamlakatda Lenin tomonidan asos solingan totalitar boshqaruv tizimini Stalin yanada kuchaytirdi. Bu tizimning mohiyati shundaki, unda davlat boshqaruvi markazlashgan va buyruqbozlik harakterida bo`ladi. Ijtimoiy, iqtisodiyot, madaniyat, ma`naviyat sohalhari ustidan qattiq nazorat o`rnatildi. Turli xil tarzda fikr, tafakkur yuritish, muolifatchilik harakatlarida bo`lish qat`iyan man etildi, siyosiy yorqinliklar taqiqlanadi. Ayni chog`da demokratiya buzildi, ilg`or, taraqqiyparvar kuchlar qatag`onlikka maxkum etiladi. Hukmron partiyaning yagona irodasi, o`zboshimchaligi, chegara bilmas zo`ravonligi avjiga mindi. Mamlakatda totalitar tuzumning qaror topishi milliy sovet respublikalari hayotiga ham dahl qilib, ularning butun inon ixtiyorini Ittifoq davlati tasarrufiga bog`lab qo`ydi. Bu O`zbekiston timsolida ham ko`zga yaqqol tashlanadi. Avvalo, respublika hokimiyati, boshqaruvining hamma bo`g`inlari to`liq ravishda SSSR organlariga bo`ysundirildi. Shuningdek, bu yerdagi yagona rahbar tashkilot – O`zbekiston Kompartiyasi ham VKP(b)ning tarkibiy qismi sifatida, ya`ni viloyat bo`limi maqomiga tushirildi. Binobarin, hukmron partiya qabul qiladigan har qanday qaroru farmoyishlar, rahbariy ko`rsatmalar respublika partiya tashkilotlari tomonidan bajarilishi majburiy va shart edi. Stalincha ma`muriy-buyruqbozlik tizimi ko`zga ko`rinarli va ko`zga ko`rinmas ming xil qizil iplar bilan O`zbekistonni o`z domiga kiritib, uning amaldagi rasmiy mustaqilligini ham yo`qqa chiqargan edi. Uning mahalliy rahbariyati respublikaning iqtisodiy, xo`jalik, madaniy-

ma'naviy hayotiga oid biror bir masala, muammoni mustaqil tarzda hal etishga haqli, huquqli emas edi.

Mustabid tuzum markazdan O'zbekistonga o'zining ko'p sonli sadoqatli xodimlari, vakillarini rahbariy lavozimlarda ishlashga uzluksiz yuborib turdi. Ular yordamida o'lka hayotida kechayotgan barcha jarayonlar, o'zgarishlardan doimiy xabardor bo'lib, mahalliy kadrlar faoliyatini kuzatib, nazorat qilib bordi. O'z xalqi, yurtining milliy manfaatlarini himoya qilib, uning istiqbolini ko'zlab, o'zida kuch iroda topib, bor haqiqatni aytishga jur'at qilgan millat kishilari birinchi navbatda hukmron Markazning qahr-g'azabiga duchor bo'ldi. Qatag'onlik zulmkorlari, ularning gumashtalari bir imo-ishora bilan bunday yurt fidoyilarini oradan olib tashlash, faoliyatini og'machilik, buzg'unchilikda ayblash, sha'niga millatchi, xalq dushmani, aksilinqilobchi, burjua malaylari kabi asossiz bo'htonlar bilan la'nat tamg'asini tirkashga doimo tayyor turardilar

Mamlakatda ma'muriy buyruqbozlik tizimi qaror topib mustahkamlanib borishi bilan bir qatorda respublikaning butun ijtimoiy-siyosiy hayoti muttasil siyosatlashtirilib va baynalminallashtirilib borildi va hukmron partiya tomonidan «sotsialistik qurilish» va mustabid tuzumni mustahkamlash vazifalariga bo'ysundirildi. Ijtimoiy-siyosiy hayot shu qadar shiddat bilan o'zgarib bordiki, mavjud har bir masalaga siyosiy nuqtai nazardan qaraldi. Buning natijasida milliylik o'rniga amalda baynalmilallik ustivor qilib qo'yildi, milliy qadriyatlar an'ana, urf-odatlar oyoqosti qilindi. Kommunistik partiya o'rnatgan ana shu mustabid tuzumni, u amalga oshirgan, «sotsialistik tajriba»ni mahalliy xalq, avvalo uning ilg'or vakillari zo'r norozilik bilan kutib oldilar, ular xalqning milliy madaniyatini, an'analari va urf-odatlarini, ko'p asrlik ma'naviy merosini saqlab qolishga intildilar, Markazning zo'ravonligiga qarshi ochiq tanqidiy fikrlar bildirdilar.

Kommunistik partiya hukmronligi davridagi siyosiy qatag'onlarning bosqichlari haqida gapirganda, uni 3 davrga bo'lish mumkin.

1.O'tgan asrning 20-30 yillar qatag'onlari. Bu davrda juda ko'plab davlat va partiya rahbarlari, ziyolilar, o'qituvchilar, jadidlar qatag'on qilindi.

2.XX asrning 50-yillar qatag'onlari. Bu davrda shoirlar, yozuvchilar, ularning asarlari qatag'on qilindi.

3.XX asrning 80-yillar qatag'onlari. «Paxta ishi», «O'zbek ishi» nomi bilan Markaz tomonidan to'qib chiqarilgan buhtonlar natijasida yuzlab respublika, viloyat, tuman rahbarlari, oddiy pahtakorlar qo'shib yozishda, ko'zbo'yamachilikda, poraho'rlikda ayblanib, turli hil muddatlarga ozodlikdan mahrum etildi, ularga ma'naviy va moddiy zarar yetkazildi.

20-30 yillardagi mustabid tuzumning qatag'onlik siyosati jiddiy va fojiali ahvolga olib keldi. Milliy ziyolilarning jismonan yo'q qilinishi oqibatida milliy madaniyat to'la to'kis rivojlana olmadi. 30-yillarning boshida dindor va e'tiqodli kishilarga ham zo'ravonlik siyosati amalga oshirildi. Minglab masjidlar yo'q qilinib hudosizlar uyiga,

ateizm muzeylariga aylantirildi. Ko'plab ko'hna masjidlar qarovsiz qoldirildi, yangilari esa umuman qurilmadi. Diniy marosimlar, qadimiy urf-odatlar ta'qiqlandi. Diniy ulamolarning asosiy qismi qamoq lagerlariga jo'natildi. 1925 yilda O'zbekistonda 97 ta vaqf maktablari va 1500 ortiq eski maktablar yashirin holda ish olib borar edi. Ular ham 1928 yilga kelib o'z faoliyatini amalda tugatdilar. Bu davrda «Sotsializmda dinga o'rin yo'q, unga din begona» degan fanatik qarash, qoida ustun bo'lib qoldi.

XX asrning 80-yillar o'rtalarida qatag'onlik siyosati yana boshlandi. Unga nafaqat milliy kadrlar, ijod ahli balki, xo'jalik xodimlari va davlat arboblari ham tortildi. O'zbekistonda qonunchilik va huquq tartiblarini tiklash, partiya davlat organlarini kadrlar bilan mustahkamlash degan niqoblar bilan markazdan katta vakolatga ega bo'lgan mas'ul xodimlarining «desant» guruhlarini kela boshladi. O'zbekistonliklarga nisbatan qonunsiz, beshavqat ishlarni boshlab yubordi. 1989 yilgacha bu ishlar bo'yicha 4,5 mingdan ko'proq kishi sudlandi. O'sha paytda respublikadagi qamoqxonalarda joy qolmagani sababli sudlanganlarning mingdan ortig'i jazoni o'tash uchun Sibir qamoqxonalari jo'natildi. O'zbekiston mustaqillikka erishgach Islom Karimov tashabbusi bilan «pahta ishi» qayta ko'rib chiqildi va minglab begunoh kishilar oqlandi, qatag'onlarga chek qo'yildi.

ADABIYOTLAR:

1. Lazizbek X. O'ZBEKISTONDA MUSTABID SOVET HOKIMIYATINING O'RNATILISH JARAYONLARI VA UNING SALBIY OQIBATLARI //IJTIMOIY FANLARDA INNOVASIYA ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – T. 2. – №. 10. – C. 124-127.

2. Abduraxmonova J. N., Xolisov B. A. Turkiston iqtisodiy kengashining o'lka ijtimoiy-iqtisodiy hayotiga ta'siri //УТМИШГА НАЗАР,(2). – 2020. – С. 63-73.

3. Alimova D. Mustabid Tuzumning O'zbekiston Milli Boyliklarini Talaş Siyosati: Tarih Şohidligi va Saboklari //Tashkent: Sark. – 2000.